

ՆԱՆԱՐ ՍԻՄՈՆՅԱՆ
Արդ համալսարան

ՀԱԿՐԲ ԿԱՐԱԴԵՆՑԻ **«ԱՐԳԱՐ ԱՄՈՒ ՕՏԱՐ ՀԱՐՍԸ» ՊԱՏՄՎԱԾՔԸ**

Հակոբ Կարապենցը սփյուռքահայ է (ինքնատիպ արձակագիրներից մեկն է՝ 1925թվականին)¹ սփյուռքահային հատուկ բարդ, հակասական ու դրամատիկ ապրումներով: Հայի՝ էթնիկ ոգուն հատուկ ինքնատիպությամբ Կարապենցը գրում է. «Շատերը հորդորում են ինձ անգլերեն գրել: Սակայն ամերիկյան գրականության մասը կազմելու համար ամերիկացի պետք է լինել: Ես հայ եմ, սփյուռքահայ, որը յուրահատուկ մի արարած է աշխարհի պատմության մեջ: <...> Հոգեպես կապված եմ Հայաստանին, սակայն իմ տունը Նյու Յորքն է: Թեև երկար տարիներ Ամերիկայում եմ ապրել, սակայն ամերիկացի չեմ: Այդուհանդերձ, իմ հայությունն իմ ինքնատիպությունն է, իմ վկայագիրը՝ քայլելու ամբոխների միջից և զգալու, որ տարբեր եմ»¹:

20- ըրդ դարասկզբի մեծ ողբերգությունը վերապրածների տագնապների, նրանց հետնորդների հոգեբանության մեջ կատարված անխուսափելի փոփոխությունների, բարեկեցիկ կյանքի որոնման ճանապարհին ազգային արժեքների խեղաթյուրման ու կորստի ցավով էլ Կարապենցը հնչեցնում է ահագանգի կոչնակներ: Նրա արծարծած մի շարք հարցեր ու երևույթներ այսօր էլ օրախնդիր են ինչպես մայր հայրենիքում, այնպես էլ սփյուռքում (ազգային դիմագծի, ոգու և հավատի պահպանում, մայրենի լեզվի և մշակութային արժեքների անաղարտություն, մայր հայրենիքում, հարազատ ժողովրդի գրկում ապրելու անփոխարինելի երանություն):

Կարոտի գրականությունն իր բազմաձյուղ ու բազմաշերտ դրսևորումներն ունեցավ Կարապենցի գեղարվեստական համակարգում: Նրա հերոսները համազգային ողբերգության արյունոտ ճանապարհն անցած, հայրենի եզերքից բռնազաղթած, օտար ափերում ապաստանած հայերի մի քանի սերունդներ են: «Նրա հերոսները հողի և աշխատանքի մարդիկ են, եկած կրակների, ծխի, վառողի դաժան բովից՝ իրենց բազուկներով և հայրենական հիշատակներով մաքառում են ձակատագրի դեմ: Աշխատանքի և դեգերումների ընթացքում, երազների և հույսերի մեջ տարագիր հոգիները դրսևորում են նաև տիտանական ինչ-որ բան, որոշ առումով մոտենում են ժողովրդական էպոսի հերոսներին»²:

Կարոտի և հուշի նախակարապենցյան շրջանի գրական հերոսները գլխավորապես կորուսյալ հայրենիքի հիշատակներով ապրող հայեր են: Կարապենցը նորարար եղավ նաև այս ասպարեզում: Նա գրականություն է բերում ձակատագրից հալածված, քաղաքական, սոցիալական զանա-

¹ Կարապենց Դ., Անկատար և այլ պատմվածքներ, Նյու Յորք, «Ոսկետառ» հրատ., 1987, էջ 205- 206:

² Թամրազյան Դ., Գրական դիմանկարներ, հոդվածներ, Երևան, «Նաիրի» հրատ., 1998, էջ 180:

զան հանգամանքների բերումով հայրենի եզերքից հեռացած, աշխարհաքաղաքացի դարձած հակասական ու բարդ ներաշխարհով ժամանակակից մարդուն՝ առանց ազգային խտրականության: Այս առումով նրա արձակն ունի համամարդկային հնչեղություն: Հայի՝ վիրավորված ազգային արժանապատվությունը վերականգնելու, վերածնվելու և վերահաստատվելու գերմարդկային ճիգեր են գործադրում եղեռնազարկ ժողովրդի բեկորները՝ Կարապենցի հերոսները:

Կարոտի գրականության տեսլականը երևում է Համաստեղի, Մնձուրու, Շահան Շահնուրի, Վազգեն Շուշանյանի և ուրիշ սփյուռքահայ գրողների երկերում: Եթե նախորդ շրջանի գրողներն իրենց գործերում առավելապես արծարծել են օտար ափերում կորուսյալ հայրենիքի հիշատակներով ապրող հերոսների հոգեկան վայրիվերումները, հայրենիքի քաղաքական կացությունից բխած անկանխատեսելի հետևանքները, ապա՝ Կարապենցի գեղագիտական համակարգում այս խնդիրներին զուգահեռ արծարծվում է հայապահպանման հարցը, գրողը մատնանշում է սպիտակ ջարդից խուսափելու հերոսների իր կենսակերպը: Քաղաքական իրադարձությունների հորձանուտում հայտնված անհատի դրաման Կարապենցը բացահայտում է յուրովի: Նրա ստեղծագործություններում հաճախ են հետեղեռնյան տարիների դժվարություններն ու կորուսյալ հայրենիքի հանդեպ ունեցած կարոտը հաղթահարող, նաև՝ պահանջատիրության այլ եղանակ ընտրող, կյանքի գնով անգամ ուժացման վտանգից իրենց զավակներին ու թոռներին հեռու պահող, ազգային արժեքներն ու մայրենի լեզուն աշխարհի տարբեր ծագերում պահպանող հայրենակարոտ աշխարհասփյուռ հայեր: Կարապենցն իր հերոսների հոգու ներքին ծալքերը բացահայտում է վարպետորեն, փորձում արդարացնել դաժան ճակատագրի ու անխուսափելի իրականության դեմ հանդիման միայնակ հայտնված Աբգար ամու արարքը: Ընթերցողն զգում է, որ անխուսափելի է ինչպես պայքարը, այնպես էլ՝ համակերպումը:

Կարապենցի արձակն աչքի է ընկնում ընդհանրացման մեծ ուժով, հոգեբանական ներթափանցումներով ու անկաշկանդ անկեղծությամբ: «Կարապենցի տաղանդը մտածողի ու գեղագետի մի բացառիկ միասնություն է ներկայացնում, միասնություն՝ որպես ներքին ձևի հատկանիշ: Այստեղ է կազմավորվում սյուժեի ավարտվածությունը, որ ներդաշնակություն է տալիս մեր ցաք ու ցրիվ զգացողություններին և պատճառում ճանաչման հաճույքը՝ «փորձում են կերպարանք տալ իմ ներքին քաոսին, ապա՝ իմ շրջապատի քաոսին»: Մտածողի ու գեղագետի բարձր համադրությամբ Կարապենցն ընդլայնում է հայ գրականության աշխարհայացքը»³, - գրում է ակադեմիկոս Սերգեյ Սարինյանը՝ «Հակոբ Կարապենցի դասերը» հոդվածում:

Կարապենցն անձամբ ճաշակել է տեղահանության ու տարագրության դառը պտուղները՝ հոգու մեջ վառ պահելով հայրենի բնօրրանի կենդանի պատկերները: Նրա ստեղծագործություններում ջարդի, կոտորածի

³Սարինյան Ս., Հայոց գրականության երկու դարը, Գիրք չորրորդ, Երևան, «Տիգրան Մեծ» հրատ., 2004թ., էջ 319- 320:

մասին ակնարկվում է հպանցիկ: Անցյալի մոծավանջային տեսարանները վերակենդանանում են հերոսների վերհուշի միջոցով: Կարապենցի հերոսներն օժտված են բուռն կենսասիրությամբ, նրանք հոռետես չեն, ցավն ու վիշտը նրանց մեջ՝ էլ ավելի են բորբոքում ապրելու, արարելու, մայրենի լեզուն ու հայրենի հավատն ամուր պահելու չխամրող կրակը: Արծակագիրը, ոգեկոչելով անցյալը, շեշտը դնում է աշխարհի տարբեր ծագերում հայտնված գաղթահայության ծանր ու դժվարին կյանքի, նրանց պայքարի, ազգայինը պահելուն զուգահեռ՝ նոր հասարակության օրենքներին ու բարքերին հարմարվելու, օտար ափերում ազգային ինքնագիտակցությունը բարձր պահելու, բարոյահոգեբանական մարտահրավերներին դիմակայելու առաքելության վրա: «Նա գնում է դեպի մեծ կյանք, հաշվի է նստում անխուսափելի իրողությունների հետ՝ վերացնելով որոշ պատմեշներ: Ավելի ճիշտ՝ արվեստագետը ձգտում է գտնել այն տեղը, որ գրավում են հայկական սերունդները ամերիկյան իրականության մեջ, հետևում է կյանքի ընթացքին ու վերափոխումներին, բնականաբար, նաև նորագույն խաչաձևումներին»⁴:

Ասելիքի թարմությամբ, արժարժած խնդիրների հրատապությամբ ու արդիականությամբ աչքի է ընկնում Կարապենցի «Աբգար ամու օտար հարսը» պատմվածքը: «Աշխատանքի մարդիկ էին այդ արաբկիրցիները, համառ, ինքնամփոփ, անտաշ մարդիկ, որոնք սև բազուկներով հող էին քանդում, բլուրները տեղահան անում և նրանց տեղ բնակարաններ շինում Ջեֆերսոնի արվարձաններում»⁵: Արևմտյան Հայաստանի տարբեր բնակավայրերից, այս դեպքում՝ Արաբկիրից մագապուրծ գաղթած մի գերդաստանի կյանքի առօրյա ու անխուսափելի փաստի մեջ գրողը մեծ կենսափոխություն է տեսնում: Ընտանիքի ամենատարեց անդամը՝ ութսունհինգի դռները ծեծող Աբգար ամին ապրում էր հայրենի Արաբկիրի հիշողություններով, անգամ հեռավոր Ջեֆերսոնում իր որդիների ու դուստրերի, ապա՝ նաև թոռների համար փնտրում և գտնում էր միմիայն արաբկիրցի կողակիցներ՝ հայի գենը մաքուր պահելու, սերունդներին հայեցի ոգով դաստիարակելու, ազգային պատկանելիությանն ամուր կառչելու միտումով: Հպարտ, համառ ու աշխատասեր, քարից հաց քանող, մի իսկական հողի մարդ էր Աբգար ամին: Գերդաստանի նահապետը մեղվի աշխատասիրություն ու միասնություն էր սերմանում նաև մեծ ընտանիքի յուրաքանչյուր անդամի մեջ: Գարակյոզյան գերդաստանը մեծ հեղինակություն էր վայելում Ջեֆերսոնում: Ընտանիքը համատեղելու նպատակով Աբգար ամու հրահանգով գերդաստանն ապրում էր Ֆրանկլին փողոցի հինգ հարկանի բազմաբնակարան մի շենքում և ամեն երեկո միասին էր ճաշի նստում: Աստծու ողորմածությունը մշտապես հայցող հավատավոր հայի կերպարն առավել դիպուկ ու բազմակողմանի է բացահայտվում ընթրիքից առաջ երկնավորին դիմող Աբգար ամու փառաբանական աղոթքում:

⁴Թամրազյան Յ., Գրական դիմանկարներ, հոդվածներ, էջ 176:

⁵Կարապենց Յ., Երկեր, Գիրք առաջին, Երևան, 1995, էջ 212:

Արտաքուստ՝ աննշան, ներքուստ՝ մահվան աստիճան խոցելի մի հանգամանք, սակայն, խախտում է գերդաստանի առօրյա կյանքն ու հանգիստը: Աշխուժությունն իր տեղը զիջում է մեռելային լռությանը: Գեղարվեստական կառուցվածքում նուրբ հոգեբանական անցումներով գրողը բացահայտում է իր հերոսների ներաշխարհը, օգնում գտնել հաշտեցման եզրեր, ազգային պատկանելիությունից առավել բարձր գնահատում մեծատառով մարդ լինելու կոչումը:

Դեռևս 1898 թվականին լույս տեսած Շիրվանզադեի «Քաոս» վեպում մեծահարուստ Մարկոս Ալիմյանը չի կարողանում հոգին հանգիստ ավանդել: Ծանր վիշտը՝ որդու՝ «օտար» աղջկա հետ ամուսնանալու դառը իրողությունը, անգամ մահվան մահճում, տանջում է ծերունուն: «Անիծվի՛ այն օրը, երբ նա թույլ տվեց ի՛ր Սմբատին գնալ ուրիշ երկիր՝ ուսումը շարունակելու, անիծվի նա, որ կորցեց իրենից իր որդուն...»⁶: Կարապենցի հերոսը՝ Աբգար ամին, նույնպես մորմոքում է. «Ուտքը կոտրվեր, ուսումնարանի երես չտեսներ, որ Աբգար Գարակյոզյանին այս օրին չհասցներ»⁷: Եվ Մարկոս Ալիմյանը, և՛ Աբգար ամին խայտառակություն են համարում այլազգի աղջկա հետ ամուսնությունը, այն որակում որպես դավաճանություն՝ մայրենի լեզվին, հայրենի հավատին ու ազգային ավանդույթներին: Բայց եթե Մարկոս Ալիմյանը վերջին շնչում օրհնության փոխարեն անեծքի ահեղ սպառնալիք է հնչեցնում. «Անիծվի՛ս, եթե վերջին կամքս չես կատարի՛լ...»⁸, պատվիրում՝ բաժանվել օտարազգի կնոջից և ամուսնանալ հայ աղջկա հետ, ապա՝ Կարապենցի հերոսը համակերպվում է անխուսափելի իրողության հետ: Ավանդապահ նահապետը ևս շատ ծանր է տանում թոռան՝ Վահանի այլազգի աղջկա հետ ամուսնանալու հանգամանքը: Ծանր հարվածից շշմել, քարացել էր Աբգար ամին. ծեր առյուծը ուզում էր պատեպատ տալ իրեն, որ թույլ էր տվել թոռանը ուսումնարան գնալ: Աբգար ամին փակվել էր իր առանձնասենյակում, կինը՝ Բալասանը կղզիացել էր խոհանոցում, դադարել էին երեխաների ուրախ ձիջերը, աղմուկն ու աղաղակը: Ամոթից Գարակյոզյանները ամեն առավոտ լարվում էին, բղավում միմյանց վրա: Սակայն Մերիլինի բարության, հեգության ու վճռականության առաջ տեղի է տալիս ավանդական հասկացողություններով ու պապենական օրենքներով հասակ առած մի ողջ գերդաստան: Աղջկա թե՛ ներքին, թե՛ արտաքին արևաշող գեղեցկության առաջ աստիճանաբար սկսում է հալչել Գարակյոզյանների միասնական զարկերակով բաբախող սիրտը: Անդրդվելի էր միայն Աբգար ամին: «Աբգար ամին, պարտված ալևոր գորավարի պես, հայացքը պատի ծաղկանկարներից չէր հեռացնում: Ամբողջ մի կյանք պայքարել էր, կոտորած ու ավերից էր անցել, սերունդներ էր հասցրել, հարազատներ թաղել, չար ու բարի տեսել, բայց միշտ հարգել էր իր պապերի հիշատակը, նրանց թողած սրբազան ավանդությունը և ամեն բանից առա-

⁶ Շիրվանզադե Ա., Հատոր 1, Երևան, «Էդիթ Պրինտ» հրատ., 2013, էջ 14:

⁷ Կարապենց Զ., Երկեր, Գիրք առաջին, Երևան, «Նաիրի» հրատ., 1995, էջ 213:

⁸ Շիրվանզադե Ա., Հատոր 1, Երևան, «Էդիթ Պրինտ» հրատ., 2013, էջ 15:

վել՝ վեր պահել Արաբկիրի պատիվը: Ո՛չ, Աբգար Գարակյոզյանն այդ չի ների: Կգերադասի օձի հետ պատառ կիսել և մենակության մեջ վերջին շունչը փչել, քան տեսնել իր անառակ թռռան և օտար հարսի երեսը»⁹: Բամբասանքներն ու նախանձի ալիքն աստիճանաբար խամրում, հետզհետե սկսում են մարել նաև համայնքում՝ իրենց տեղը գիջելով համակրանքին ու սիրուն: «Մերիլինն ամեն տեղ էր... Մերիլինը դարձել էր բոլորի սիրելին: Այնքան նրա նվիրվածությունը չէր, որքան հայախոսությունը, որ հմայել էր համայնքին»¹⁰:

Պատմվածքում ավանդապահ հայ կնոջ կատարելատիպ է մայր Բալասանը: Ամենքը սիրում, հարգում ու ենթարկվում էին նրան: Մայր Բալասանի կանացիության ու հնարամտության շնորհիվ էլ վերանում է խորթությունը, վերականգնվում է ընտանեկան անդորրը, «օտար» հարսի լույս աշխարհի բերած հրաշամանուկը շարժում է Աբգար ամուսրտի ամենանուրբ լարերը, Մերիլինին դարձնում ավանդապաշտ ընտանիքի լիիրավ անդամ:

Անդրադառնալով Կարապենցի գեղարվեստական ժառանգության լեզվական և ոճական առանձնահատկություններին՝ գրականագետ Սերգեյ Սարինյանն ընդգծում է. «Կարապենցն իսկական նորարար եղավ հայ գեղարվեստական արձակի լեզվաոճական տիրույթում: Ազատ, անկաշկանդ, հանդիսավոր խոսքի գեղեցկությամբ ու պատկերավորությամբ նա թարմություն ներարկեց գեղարվեստական մտածողությանը, բառերին վերադարձրեց իրենց նախաստեղծ ֆիզիկական հատկությունն ու հոգևոր զգայական էներգիան»¹¹: Հ. Կարապենցն իր արձակի պոետիկայով մի նոր երանգ է հաղորդում հայ ու կարոտի գրականությանը:

⁹Կարապենց Դ., Երկեր, Գիրք առաջին, Երևան, «Նարի» հրատ., 1995, էջ 217-218:

¹⁰Կարապենց Դ., Երկեր, Գիրք առաջին, Երևան, «Նարի» հրատ., 1995, էջ 218-219:

¹¹Սարինյան Ս., Հայոց գրականության երկու դարը, Գիրք չորրորդ, Երևան, «Տիգրան Մեծ» հրատ., էջ 320:

РЕЗЮМЕ**Нанар Симонян****Рассказ Акопа Карапенца §Чужая невеста дяди Абгара:**

В данной статье анализируется и оценивается рассказ знаменитого писателя армянской диаспоры Акопа Карапенца "Чужая невеста дяди Абгара", который входит в серию рассказов "Старые сеятели нового мира". В статье посредством описания жизни династии Гарагезянов, проживающих в Америке, ставится цель просвещать повседневную борьбу за выживание армян-мигрантов, проживающих в различных диаспорах.

Вождь династии дядя Абгар, чудом спасенный от геноцида, делает все для сохранения национального достоинства, воспитания детей и внуков, чтобы они стали достойными наследниками древней Армении и армянского народа.

SUMMARY**Nanar Simonyan****"Uncle Abgar's Foreign Bride" by Hakob Karapents**

This article analyses and values the series of novel of the Armenian writer Hakob Karapents "The Old Seed- men of the New World". One of the works is "Uncle Abgar's Foreign Bride".The article describes the lives of thousands of Armenian immigrants who immigrated to America. Among them were the Karagozyans, whose aim was to reveal the sufferings of the Armenians who lived in diaspora.

Uncle Abgar did everything to keep national dignity and bring up his children who would become the heirs of ancient Armenia and Armenian people.